

УДК 338.43.01/02(477.51)

Т.В. Корж, ст. викладач

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ОРГАНІЧНЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Досліджено теоретичні питання сучасного стану органічного виробництва продукції сільськогосподарського призначення, її конкурентоспроможності та сформульовані основні напрямки його подальшого розвитку за рахунок оптимального ведення біологічного сільського господарства та оптимального еколого-економічного інвестування, спрямованого на підвищення економічної ефективності органічного сільськогосподарського виробництва з урахуванням екологічних інтересів.

Исследованы теоретические вопросы современного состояния органического производства продукции сельскохозяйственного назначения, ее конкурентоспособности и сформулированы основные направления его дальнейшего развития за счет оптимального ведения биологического сельского хозяйства и оптимального эколого-экономического инвестирования, направленного на повышение экономической эффективности органического сельскохозяйственного производства с учетом экологических интересов.

The contemporary state of organic agriculture, formulated the basic directions of its further development through the optimal management of biological agriculture and optimum environmental and economic investments aimed at improving the economic efficiency of organic agricultural production, taking into account environmental concerns.

Постановка проблеми. Сучасна аграрна політика і національна доктрина України в галузі агропромислового виробництва спрямована на досягнення продовольчої безпеки держави, створення умов для розвитку високоефективного виробництва та розв'язання проблем соціальної інфраструктури.

Сільське господарство нині характеризується нестабільністю виробництва, виснаженням землі, погіршенням матеріально-технічної бази, зменшенням обсягів капіталовкладень. Узятий курс на ринковий перетворення за короткі строки не поліпшив стан у галузі.

Ефективне ведення сільськогосподарського виробництва вимагає створення нового адекватного ринку, формування економічного механізму маркетингового управління підприємств, регулюючого траєкторію стійкого розвитку і рівень конкурентоспроможності. Його формування дозволяє здійснити збалансованість виробництва і пропозиції товарів з реальним платоспроможним попитом на них і тим самим понизити кризисні прояви в ринковій економіці, забезпечуючи гарантований збут виробленої продукції.

Проблема забезпечення і підвищення якості продукції актуальна для всіх країн і підприємств. Від її вирішення значною мірою залежить успіх і ефективність національної економіки. При цьому необхідно враховувати те, що підвищення якості продукції – завдання довгострокове і безперервне.

Управлінські рішення в маркетинговій сфері стають сьогодні однією з найважливіших і складніших сфер управлінської діяльності, що робить істотний вплив на всі функціональні сфери підприємства. У зв'язку з цим все більшої актуальності набувають питання не лише адаптації підприємств до потреб ринку, орієнтації на споживчий попит, але і цілеспрямованого формування ринку та конкурентного середовища. Через це, особливо важливим стає дослідження ринкової активності як функції маркетингового управління, в рамках якої здійснюється аналіз, планування, організація і контроль.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем органічного сільськогосподарського виробництва продукції присвячені наукові праці М. Крапивко, Н. Берлач, В. Артиш, М. Бомби, В. Вовк, В. Кисіль, Ю. Тарарико, Д. Легеза, О. Корчинської, А. Заришняк, М. Лісового та ін. Проте, незважаючи на дослідження багатьох на-

прямів у цій сфері, важливі аспекти проблеми залишаються поки не досконалими і потребують подальшого вивчення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема органічного сільськогосподарського виробництва відносно нова, проте набуває великої популярності. Шляхи, які пропонуються у нашій країні для вирішення проблеми забезпечення населення високоякісними продуктами харчування, засновані на зосередженні вирощування екологічно чистої продукції у спеціальних сировинних зонах. Однак це ще не є гарантією отримання продовольчої сировини, придатної для виготовлення дитячого і лікувального харчування. На таких територіях потрібний постійний контроль за екологічним станом ґрунтів та якістю сільськогосподарської продукції, що зазначається такими документами, як: Указ Президента України „Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення” № 1118/95 від 2 грудня 1995 року; Постанова Кабміну України „Про додаткові заходи виробництва продуктів дитячого харчування” № 383 від 22 квітня 1997 року; Керівний нормативний документ „Еколого-агрохімічна паспортизація полів та земельних ділянок” (2005 рік) та ін. У певній частці вітчизняної наукової літератури обґрунтовується твердження про те, що через різке скорочення застосування у сільському господарстві мінеральних добрив і пестицидів переважна більшість сільськогосподарської продукції в Україні є екологічно чистою. Проте це скоріш уявлення, ніж наукове обґрунтування. До того ж, до певного часу в нашій країні науково обґрунтовані підходи до оцінки придатності ґрунтів щодо вирощування екологічно чистої продукції взагалі не відпрацьовувалися [3].

Мета статті. Основна мета полягає в науковому аналізі формування органічного сільськогосподарського виробництва як чинника соціально-економічної та екологічної безпеки. Реалізація поставленої мети потребує вирішення наступних завдань:

- виявити суть, особливості і можливості ведення органічного сільського господарства;
- вивчити й узагальнити теоретичні, практичні основи формування ефективного органічного сільськогосподарського виробництва;
- намітити шляхи його подальшого ефективного функціонування і нарощування конкурентоздатного потенціалу за рахунок створення органічної високоякісної продукції.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом спостерігається тенденція до стрімкого зростання потреб населення не тільки нашої країни, але і всіх країн світу в екологічно натуральних продуктах. В Україні є умови для їх виробництва, тобто є відповідний потенціал для ведення органічного сільського господарства (органічне, біологічне, екологічне сільське господарство – форма ведення сільського господарства, в рамках якої відбувається свідомо мінімізація використання синтетичних добрив, пестицидів, регуляторів росту рослин, кормових добавок, генетично модифікованих організмів), але можливостей для розвитку ринку немає, бо перешкоджають цьому відсутність досконалих законодавчих нормативів і низький рівень добробуту населення.

Необхідне більш досконале вивчення питань, пов'язаних з необхідністю розробки ефективних стратегій розвитку органічного сільськогосподарського виробництва та переробки екологічно чистої продукції в умовах конкуренції, що загострюється, та їх реалізації за допомогою конструктивних методів управління виробничо-збутовою діяльністю господарюючих суб'єктів з орієнтацією на концепцію соціально-етичного (чистого) маркетингу, яка передбачає, що підприємство повинно визначити потреби й інтереси цільових ринків, а потім забезпечити вищу споживчу цінність ефективнішими в порівнянні з конкурентами способами, які підтримують або покращують благополуччя як клієнта, так і всього суспільства в цілому [6]. Концепція соціально-етичного маркетин-

гу вимагає збалансованості трьох чинників: прибутків підприємства, купівельних потреб і інтересів суспільства (рис. 1).

Рис. 1. Основні положення концепції соціально-етичного маркетингу

Підприємства постійно перебувають у пошуку ефективніших рішень, спрямованих на поліпшення організації виробництва та випуск конкурентоспроможної продукції. Тому, перш за все, системного рішення вимагає весь комплекс ключових теоретичних і практичних питань, пов'язаних із забезпеченням процесу ефективного управління стратегічним розвитком суб'єктів на основі маркетингового підходу.

Опанування методів управління, їх впровадження в практичну діяльність сільськогосподарських підприємств – тривалий і складний процес, що вимагає конкретних підходів, рекомендацій і пропозицій.

Відповідно до визначеної мети визначальним фактором розвитку органічного сільськогосподарського виробництва має бути інтенсифікація сільського господарства, яка полягає, в першу чергу, в органічному землеробстві, заснованому на стандартах IFOAM (міжнародної організації органічного руху), яке не передбачає застосування агрохімікатів взагалі, в другу – в біологічному землеробстві, орієнтованому на вирішення питання одержання екологічно чистої продукції шляхом створення умов оптимального мінерального живлення сільськогосподарських культур завдяки обмеженому застосуванню мінеральних добрив та раціональному використанню органіки. Для України більш перспективним є останнє (рис. 2) [3].

Органічне сільськогосподарське виробництво ґрунтується на чотирьох принципах, які регулюють розвиток основ, програм та стандартів IFOAM – всесвітньої організації, що об'єднує понад 750 організацій у 116 країнах світу, вони розроблені з урахуванням можливості застосування в усьому світі.

По-перше, це принцип здоров'я. Органічне сільське господарство має підтримувати та поліпшувати здоров'я ґрунту, рослин, тварин, людей і планети як єдиного та неподільного цілого.

Рис. 2. Модель біологічного землеробства

По-друге, принцип екології. Органічне сільське господарство має ґрунтуватися на принципах взаємоіснування природних екологічних систем і циклів, працюючи з ними й підтримуючи їх.

По-третє, принцип справедливості. Органічне сільське господарство повинно базуватися на відносинах, що гарантують справедливість з урахуванням навколишнього природного середовища та життєвих можливостей.

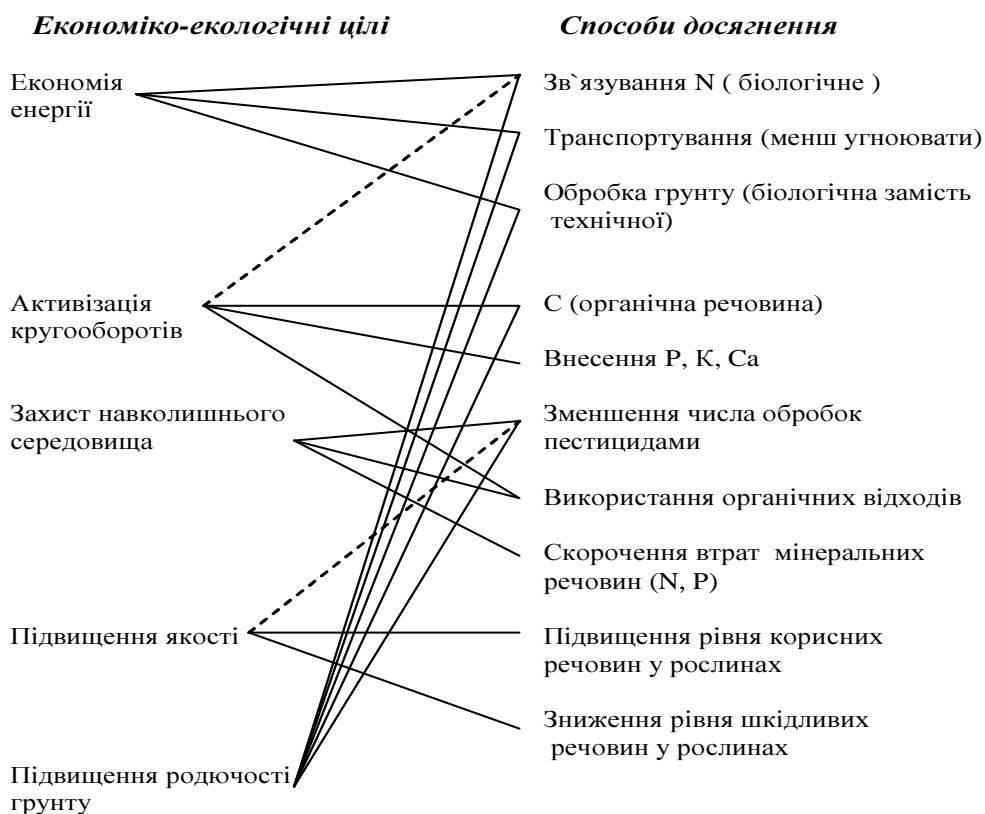
По-четверте, принцип турботи. Управління органічним сільським господарством повинно мати превентивний і відповідальний характер для захисту здоров'я та добробуту існуючих і майбутніх поколінь та довкілля [11].

Сьогодні в Україні склалися сприятливі умови для вирощування екологічно безпечної сільгосппродукції. Ця ситуація виникла внаслідок того, що українські аграрії через нестачу коштів, навіть у традиційному промисловому виробництві агропродукції мало використовують хімічні препарати. В Україні поки майже відсутній внутрішній ринок екологічно безпечної продукції, що пов'язано з високим рівнем цін на неї і низькою платоспроможністю основної маси населення. Разом з тим Україна вже встигла заявити про себе на міжнародному ринку екологічно безпечних продуктів як експортера: у рейтингу 100 країн виробників вона займає 16-е місце за площами під екологічно безпечною продукцією. За оцінками експертів, у 2008 році в Україні не використали понад 3 млн га орних земель. На початок 2009 року в Україні сертифіковано 240 тис. га як екологічно безпечних. Рентабельність екологічно безпечної продукції, виробленої в Україні, при поставках в ЄС становить 200-250 %.

Потреба ЄС в екологічно безпечній продукції постійно зростає, а в нашій країні склалися всі позитивні умови для виходу на світовий ринок з виробництва та реалізації

такої продукції. Це дозволить Україні зайняти одне з лідируючих місць в Європейському Співтоваристві щодо забезпечення ринку екологічно безпечними продуктами харчування, що, у свою чергу, наблизить Україну до вступу в ЄС.

Для вирішення цієї проблеми необхідно створити і впровадити в Україні таку технологію виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє або значно обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту і харчових добавок. Така технологія повинна базуватися на правильному використанні сівозміни, застосування добрив рослинних залишків, компостів, інших органічних відходів виробництва і використання біологічних засобів боротьби з шкідниками і бур'янами (рис. 3).

Рис. 3. Модель досягнення біологічного землеробства

Стан економіки сільськогосподарського виробництва, що склався в першій половині ХХ століття в багатьох країнах світу, об'єктивно вимагав переходу на інтенсивні методи господарювання з широким використанням засобів хімізації і проведення меліорації земель. Проте використовувалися вони однобічно для здобуття економічних результатів, але в збиток екології, що призвело до антропогенних руйнівних наслідків.

Сучасне сільське господарство, властиве розвиненій промисловості, з кожним роком робить все більший вплив на кругообіг біогенних елементів у природі і вступає тим самим у суперечність з природно-історичним розвитком біосфери. Як показують численні дослідження, інтенсивне використання різних хімікатів негативно впливає на природні процеси підвищення родючості ґрунтів, руйнує її мікрофлору, забруднює довкілля отрутохімікатами і біогенними елементами, погіршує якість виробленої продукції. Проявляється воно в тому, що з підвищенням продуктивності кожного гектара ріллі відбувається одночасно виснаження ґрунту, забруднення довкілля отрутохімікатами і біогенними елементами, значна втрата урожаю в результаті хвороб культурних рослин.

У зв'язку з цим виникла необхідність в освоєнні альтернативних методів ведення сільського господарства, з'являється новий спосіб ведення виробництва – органічне, біологічне, екологічне сільськогосподарське виробництво.

Необхідне системне вивчення і обґрунтування можливостей переходу сільськогосподарських підприємств на екологічне виробництво і розробка моделі оцінки витрат технологічних процесів виробництва і переробки екологічної сировини, тому що головна проблема ринку органічної продукції в Україні – брак належної нормативно-правової бази. Доки механізми сертифікації органічної (і не тільки) продукції не буде затверджено законодавчо, сумлінні виробники зазнаватимуть збитків через нечесних конкурентів, а покупці – через нечесних виробників.

Метою функціонування ринку органічної сільськогосподарської продукції є задоволення біологічних, фізіологічних, соціальних і економічних інтересів населення в продуктах високої якості і розширеного асортименту, що забезпечують виробникам досягнення конкурентних переваг і наявність прибутку, тому екологічне сільське господарство базується на скороченні або повній відмові від синтетичних мінеральних добрив, засобів захисту рослин і максимальному використанні біологічних чинників підвищення родючості ґрунту та інших заходів, що не роблять негативного впливу на природу. При цьому враховується і те, що скорочення вживання штучних засобів хімізації приведе до зменшення їх виробництва, що, у свою чергу, позитивно позначиться на екологічній ситуації за рахунок зменшення шкідливих викидів і скоротить витрати непоновлюваних енергетичних ресурсів. Ефективність діяльності підприємств багато в чому залежить від організації технологічного процесу, якості сировини, що переробляється, і налагодженість механізму ціноутворення.

Органічне, біологічне сільське господарство розглядає сільськогосподарське підприємство як відносно незалежний, екологічно пристосований організм для розвитку ландшафту і виробництва органічних продуктів харчування (рис. 4).

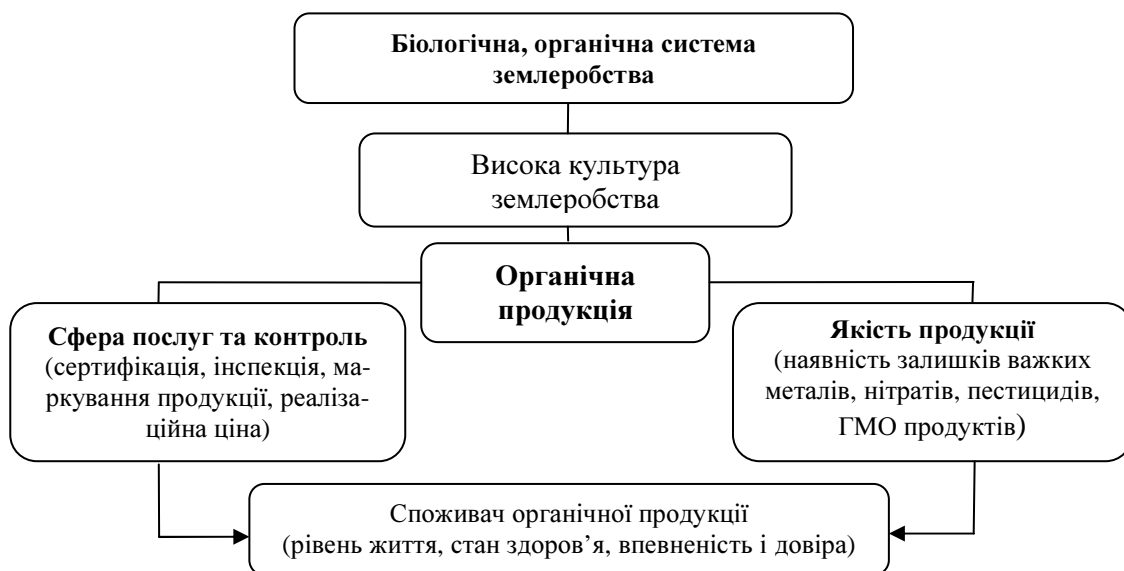

Рис. 4. Соціально-економічні умови отримання органічної продукції

Основою для екологічного ведення сільського господарства є те, що продуктивність виробництва безпосередньо залежить від родючості ґрунту. Родючий і біологічно активний ґрунт забезпечує рослини достатньою кількістю елементів живлення для оптимального зростання і розвитку, а також допомагає звести до мінімуму можливий збиток від бур'янів, шкідників і хвороб.

Важливими напрямками вирішення цього завдання є інтенсифікація інвестиційної діяльності, істотне збільшення обсягу інвестицій, консолідація всіх джерел інвестування, за рахунок чого можлива модернізація органічного виробництва, підвищення доходності агропромислового виробництва, впровадження нових екологічно чистих технологій, відтворення природних ресурсів аграрної сфери.

Мета еколого-економічного інвестування, спрямованого на підвищення економічної ефективності ведення органічного сільського господарства з урахуванням екологічних інтересів, повинна полягати у переході системи аграрного виробництва на якісно новий рівень, що відповідає сучасним вимогам розвитку суспільства.

Висновки і пропозиції. Досвід країн з розвинутою економікою свідчить, що сфера органічного агропромислового виробництва є привабливою для інвестицій, оскільки на таку продукцію завжди є стійкий попит, який не має тенденцій до зниження, а сама органічна продукція ніколи не застаріває „технічно і технологічно”, що підтверджено еволюційним процесом економічного розвитку. Отже, найважливішим напрямом інвестування органічного сільськогосподарського виробництва є інвестування заходів, спрямованих, у першу чергу, на підвищення родючості ґрунтів.

Висунення на перший план проблеми соціального розвитку та історичної відповідальності за майбутнє аграрної галузі має стати основним принципом вибору органічного сільського господарства. Виробництво продукції, високоякісної з точки зору фізіології харчування, є основним завданням екологічного сільськогосподарського виробництва.

Список використаних джерел

1. Агропромисловий комплекс України: тенденції та перспективи розвитку. – К.: ІАЕ УААН, 2009.
2. Еколого-агрохімічна паспортизація полів та земельних ділянок: Керівний нормативний документ, 2005.
3. Кисіль В. І. Агрохімічні аспекти екологізації землеробства / В. І. Кисіль. – Х.: 13 типографія, 2005. – 167 с.
4. Корчинська О. А. Родючість ґрунтів: соціально-економічна та екологічна сутність: монографія / О. А. Корчинська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 238 с.
5. Легеза Д. Г. Конкуренстоспроможність продукції сільськогосподарських підприємств: монографія / Д. Г. Легеза. – К.: ННЦ „ІАЕ”, 2011. – 396 с.
6. Мороз А. А. Маркетинг: навч. посіб. / А. А. Мороз, Н. І. Чухрай. – Львів: Львівська політехніка, 1999.
7. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західному регіоні України / редкол. М. В. Зубець. – К.: Аграрна наука, 2010. – 944 с.
8. Про додаткові заходи виробництва продуктів дитячого харчування: Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=383-97-%EF>.
9. Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення: Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1118%2F95>.
10. Тарарико Ю. А. Формирование устойчивых агроэкосистем / Ю. А. Тарарико. – К.: ДИА, 2007. – 560 с.
11. International Federation of Organic Agriculture Movements The Principles of Organic Agriculture [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ifoam.org/about_ifoam/pdfs/POA_folder_russian.pdf.